

med deres Kolonier efter 510 (Planche 27 Nr. 1397 stammer saaledes snarest fra Laos, da den bærer denne Bys Mærke, en Krage, og Pl. 33 Nr. 1744 er identisk med en Mønt i Edw. Newells Samling, som under Indskriften ϕ PO bærer et halvtudslettet TE, hvad der henfører den til Temesa og er et interessant Vidnesbyrd om denne Bys politiske Afhængighed af Kroton). Af den Slags Smaating vil der jo altid kunne fremdrages et og andet, som er ret betydningsløst for Vurderingen af Arbejdet som Helhed.

Det maa betegnes som et Held for Videnskaben, at det lykkedes at knytte en Autoritet som Dr. Schwabacher til Arbejdet, og man maa haabe, at hans Ophold her i Landet, der paa Grund af de særlige Forhold er blevet forlænget ud over det oprindelig planlagte, maa blive udnyttet til Værkets Fortsættelse. Men ogsaa vore hjemlige Forskere, først og fremmest Mag. Breitenstein — fra hvis Haand vi omtrent samtidig har faaet den store Katalog over Antiksamlingens Terrakottaer — fortjener stor Anerkendelse for at have skabt et saa betydningsfuldt videnskabeligt Hjælpemiddel. Ved Siden af Blinkenbergs store Værk om Rhodos og en lang Række Arbejder af yngre Forfattere vil det være den store Verden et Vidnesbyrd om, at man i Danmark i en trang Tid ikke har glemt sine Forpligtelser over for international Videnskab.

Knud Fabricius.

Karl Brandi: Kaiser Karl V; Werden und Schicksal einer Persönlichkeit und eines Weltreiches I—II. (München 1941).

Første Del af dette Værk, der udkom 1937, foreligger allerede i 3dje Oplag og er dediceret til fem forskellige videnskabelige Akademier, deriblandt Videnskabernes Selskab i København. Anden Del bestaar af et næsten lige saa tykt Bind Kildehenvisninger, indledede med en Redegørelse for den hittidige Forskning.

Den almindelige Historiker vil vel nok samle sin Interesse om første Bind. Det er ham bekendt, at Brandi i en lang Aarrække har arbejdet med Karl V.s Historie, efter at han havde tilendebragt sit bekendte Værk om Reformationen og Modreformationen, og ogsaa ved vort Universitet har han i Gæsteforelæsninger givet en Prøve paa den usædvanlige Ydelse, man nu staar overfor. Tilhørerne blev klare over, at det Billede af den store Kejser, som allerede var udkastet af Samtiden, og som kun byggede paa en meget begrænset Kundskabsmasse, havde levet videre saa temmelig uforandret lige til Nutiden, selv om de forskellige Forfattere i Tidens Løb havde revideret visse Træk deri.

Men først nu foreligger en Bearbejdelse af hele Kundskabsstoffet, for saa vidt da en enkelt Mand kan trænge til Bunds deri, saa at et ikke blot nyt Billede, men i Virkeligheden det første rigtige Billede af Karl V, kan tegnes i Hovedlinjerne.

Hvad man hidtil har haft, var Skildringerne af den tyske Reformationshistoriker Sleidanus, af en Sværm af samtidige spanske Forfattere, navnlig Sandoval, og af Italienerne Guicciardini og Giovio; paa disse har Efterfølgerne Robertson, ja selv Leop. Ranke bygget videre, og da Aktstykkepublikationerne i det 19de Aarh. tog Fart, benyttede Forfattere som Gachard og Baumgarten dem mere til Detaljforskning og Fastslaaen af Begivenhedernes Forløb end til en Omvurdering af Kejseren og hans politiske Indsats. I Virkeligheden er en moderne Biografi af Karl V kun forsøgt een Gang før Brandi, nemlig i Edw. Armstrongs Bog af 1901. Brandi slutter sig til sin Forgænger, Peter Rassow, i dennes nedsættende Dom over Armstrongs Biografi, navnlig fordi Karl V efter hans Mening vurderes for lavt i det engelske Værk. Det er vel ogsaa rigtigt, at Kejseren udviklede sig med Aarene, og at hans personlige Indsats er større end af Armstrong antaget. Men at en dynastisk Tankegang var det centrale hos ham, har den engelske Forf. dog med Rette paavist; en anden Sag er det, at man maa slutte sig til Brandi i, at Tanken om Verdensmonarkiet efterhaanden har indgaaet en uløselig Forbindelse dermed.

At skrive en Biografi i et Bind af Karl V paa Baggrund af hans Verdensriges Udvikling, kan naturligvis kun gøres, hvis man med haard Haand skærer meget af det Stof fra, som indtager en fremtrædende Plads i Datidens Historie. Navnlig maa det gaa ud over de politiske Begivenheder, diplomatiske Forhandlinger og militær Historie; man vil saaledes i denne Bog forgæves søge farverige Skildringer af Rigsdagen i Worms, Slaget ved Pavia eller af »Sacco di Roma«. I det Hele er historisk Maleri ikke Brandis Sag; det er snarere Tegninger, han udkaster. Men det indgaar overhovedet i hans Plan kun at medtage det, som Kejseren direkte har taget Del i. Man kan vel ikke give Brandi Ret, naar han betegner Biografien som »Idealformen for historisk Fremstilling«, og begrundet dette med, at den alene danner »en klart begrænset og inderlig betinget Enhed«, svarende til det enkelte Menneskeliv. Svagheden ved Biografien som Fremstillingsform fremtræder da ogsaa paa flere Steder i det foreliggende Værk; eksempelvis skal nævnes, at Forf. naar han berører det religiøse Problem — Luther! — nødes til at henvise til sin tidligere Skildring i »Geschichte der Reformation«. Men indrømmes skal det,

at Biografien sjældent er i den Grad paa sin Plads, som naar der er Tale om Karl V. Han griber, direkte eller indirekte, saa dybt ind i snart sagt alle Sider af sin Samtid, at hans Liv former sig som en Mikrokosme, der afspejler hele den større Verden, der omgiver det. Derfor gælder om denne Bog mindre, end om de fleste andre Biografier, den Bebrejdelse, at den skildrede Personlighed kun ensidigt giver Udtryk for den Tidsalder, han tilhører.

En anden Anke, som almindeligt rettes mod Levnedsskildringer, er, at Forf. er tilbøjelig til at overvurdere den Personlighed, han behandler; at gøre ham til Helten i det Drama, han opruller. Ingen kan sige Brandi dette paa, For ham er Karl V hverken Heros eller Geni; — som han selv formulerer det — ikke et skabende Overmenneske, men en Personlighed, som har givet det stærkeste Udtryk for gamle historiske Kræfter og Tanker. Thi: Alle vidtudbredte Udviklingsrækker faar først deres særlige Form ved det, som ansvarlige Herskere bringer ud af dem (S. 58).

Dette Resultat for Kejser Karls Vedkommende naar Forf. gennem det Kildestof, som han stiller i Centrum af sin Forskning. Han dvæler med Forkærlighed ved Overvejelser i Lønkamret, ved Raadslagninger med Raadgiverne, Instruktioner og Kejserens Testamenter. Det er Kabinetspolitikken, han vil udrede, og han opstiller en Kæde af Raadgivere, der til forskellige Tider har haft Hovedindflydelsen paa Kejserens Politik. Indtil 1521 er det Burgunderen Chièvres, som er præget af gammel-burgundiske Traditioner; derefter følger efter dennes Død Italieneren Gattinara, der, som det Renaissancemenneske han er, søger at indplante i sin Herre, at Kejserdømmet betyder det kristne Verdensmonarki, fordi dette alene kan bringe hans Fædreland Italien Verdensfreden; endelig fremtræder efter Gattinaras Død 1530 Spanierne Cobos og Burgunderen Granvella d. æ. som Kejserens vigtigste Raadgivere. Efter Gattinaras Bortgang er dog Delingen af Indflydelsen mellem to Mænd et karakteristisk Træk, som antyder, at Karl V har udviklet sig til Selvstændighed. Den fra Burgund arvede dynastiske Idé er nu sammensmeltet hos ham med den af Gattinara indgivne imperialistiske Tanke, og han lever Resten af sit Liv paa den hermed lagte Grundvold.

Konge eller Minister? Hvem af disse skyldes Hovedindflydelsen paa Beslutningerne? Det er dette Problem, som Historikerne stiller for alle Landes Vedkommende i 16.—17. Aarhundrede, og Svaret derpaa falder oftest svært, fordi der ikke i Arkiverne findes det fornødne Kildemateriale bevaret. Dette skyldes vel for en Del, at Begrebet aandelig Ejendomsret ikke havde samme Vægt for Datidens Mennesker. Brandi er m. H. t. Karl V gaet

frem med stor Forsigtighed, thi Statsraadsprotokoller er kun i de færreste Tilfælde i Behold. At Karl V fra sine første Regeringsaar har deltaget i Statsraadmøderne og underskrevet Beslutningerne, beviser ikke meget om hans aandelige Selvstændighed over for disse, og hvor forsigtig man skal være med at drage forhastede Slutninger, fremgaar af Brandis morsomme Oplysning om, at selv Karl V.s egenhændige Breve til hans Ægtefælle, Isabella af Portugal, ofte er konciperede af Cobos. Paa den anden Side er det sikkert, at egenhændige Optegnelser fra Kejsereens Haand bliver hyppigere og hyppigere med Aarene. Desuden kan man drage Slutninger af Stilen i hans Brevskaber. Den er allerede fra hans Ungdom saa særpræget, at den ikke kan stamme fra nogen anden Mand. Navnlige er de politiske Instruktioner for Sønnen Filip 1543 utvivlsomt alene Karl V.s aandelige Ejendom, thi de er ikke alene egenhændige og strengt hemmelige (selv for Filips Gemalinde), men indeholder tillige saa mange Ungdomserindringer og faderlige Raad, at det her synes umuligt at indskyde noget tredje Led mellem Fader og Søn. Det samme gælder om Karl V.s Erindringer fra 1550, hvis Ægthed allerede Ranke har godtgjort. Alt i alt maa det siges, at indtil 1530 har Kejsereen, hvis Udvikling gik langsomt for sig, været modtagelig for sine Fortroliges Tanker og Raad, men at han efter Gattinaras Død har staaet helt paa egne Ben, og at dette med Aarene har ført til en ikke ringe Stivsindethed, der til syvende og sidst skulde blive skæbnesvanger for hele hans Livsværk.

Brandi har opbygget sin Skildring af Karl V paa den Maade, at han lader Kejsereens politiske Instruktioner og Testamenter, der navnlig er knyttede til Kriserne i hans Regering, være de Højdepunkter, hvorom Fortællingen samler sig; mens den diplomatiske Historie danner Traadene, som forbinder disse Vendepunkter og herved frembringer en Helhed. En og anden Italiensfarer vil maaske under Læsningen mindes de toskanske Vingaarde, hvor Vinrankerne slynger sig i Guirlander mellem Figentræer, der bærer dem oppe. Brandis Udgangspunkt er en Skildring af den burgundiske ridderlige Kultur, saaledes som den navnlig fandt Udtryk i den gyldne Vlies' Orden. Med Rette, thi Arven fra Burgund var det aandelige Grundlag hos Karl V, som han aldrig slap, og da det fik ham til at se bagud til en svunden Tids Idealer, kunde man ud fra dette Synspunkt være berettiget til at betegne ham som »en Romantiker paa Cæsarenes Trone«. Udtømmende vilde en saadan Karakteristik ganske vist ikke være, thi var Karl V.s Idealer end i Strid med den historiske Udviklings Lov, var han i Arbejdet for at realisere dem en udpræget Realist, og

med Aarene naaede han ikke blot til at blive en Skeptiker, men ogsaa til et Stykke af en Kyniker, hvad der hang sammen med hans udprægede Menneskeforagt. Denne kan meget vel begrundes med de bedrøvelige Erfaringer, han havde gjort. Den pligttopfyldende, ærekære og ridderlige Monark havde ingenlunde mødt de samme Egenskaber hos sine Modstandere, af hvilke den betydeligste, Frans I af Frankrig, Gang paa Gang brød sit Ord til ham, mens de tyske Fyrster, selv en Filip af Hessen, viste sig lidet modstandsdygtige over for de Fristelser, Kejseren kunde byde paa. Kejserens Livsmaal var heller ikke indskrænket til den burgundiske Arv alene, han nemmede — som allerede nævnt — en god Del af den Lære, som Gattinara søgte at bibringe ham, selv om han naturligvis aldrig kom til at se med en Italieners Øjne paa sit Regeringsprogram.

Hvorfor naaede han da ikke mere, end det blev Tilfældet? Med god Grund peger Brandi (navnlig S. 395—400) paa de økonomiske Sorger, der altid var Kejserens Achilleshæl. Gang paa Gang var han ude af Stand til at udnytte en gunstig Situation, fordi hans Finanser var i en jammerlig Forfatning og ikke tillod ham de Rustninger, som var nødvendige for at udnytte den. Men hertil kom ganske vist, at Karl V altid var meget langsom i sine Overvejelser, og denne Tilbøjelighed udvikledes mere og mere hos ham, saa længe han gjorde den Erfaring, at hans Foretagender dog tilsidst lykkedes, naar han blot gav Tid. Det var baade Tilfældet over for Frankrig — Frans I — og over for Tyskland — Slaget ved Mühlberg — ja selv Paven bøjede sig tilsidst under hans Vilje — Tridentinerkonciliet. Følgen var, at han naaede til at føle Guds Haand som ledende hans Skridt paa den politiske Løbebane. Ganske vist blev hans Opvaagnen saa meget forskrækkeligere, da alt tilsidst brast for ham ved Moritz af Sachsens store Frafald 1552. At Kejserdømmet var langt svagere, end han havde troet, og at hans mange Lande var altfor spredte og forskellige til at danne Grundlaget for en saa vidtstræbende Politik, gik først da op for ham.

Men man maa heller ikke overvurdere det Nederlag, som Kejseren tilsidst led. Meget af bestaaende Værdi var dog naaet ved hans utrættelige Virksomhed gennem et langt Liv. Med ham hævede Huset Habsburg sig til sin Højde, og samtidig skabte han en ny Imperialisme, byggende paa den dynastiske Tanke og paa Troens Enhed. Udadtil grundede han Kejsermagten paa Spanien, mens den tidligere havde haft sin Basis i Tyskland; som Brandi træffende paaviser, afløste med ham en vest-østlig Akse den tidligere nord-sydgaende. Til Paven stillede han sig,

ligesom de middelalderlige Kejsere, køligt, og til Protestanterne er hans Forhold snarere statspolitisk end kirkeligt. Han ledede Frankrigs Politik bort fra Italien mod Nederlandene og Tyskland, og med eller mod sin Vilje kom han til at undergrave den tyske Hansas Magtstilling. Indadtil har han sønderbrudt Ridder- og Stænderstaten og lagt Grunden til det nationale Kongedømme. Dette gælder dog først og fremmest om Spanien. I Tyskland kom han derimod mod sin Vilje til at nedbryde Kejsermagten, samtidig med at han gav den et større Indhold end nogensinde før.

Saaledes definerer Brandi Karl V.s historiske Indsats, og han naar til dette Resultat gennem et overordentlig videnskabeligt Forarbejde, som man faar et Indtryk af ved at dykke ned i det tykke Bind Noter, som udgør Værkets anden Del. Om at udtømme det utrykte Materiale kunde der vel ikke blive Tale for ham, navnlig gælder dette om det udenfor Tyskland beroende Arkivstof, men ved hvert enkelt Problem inden for Kejserens Livshistorie behersker han hele den foregaaende Forskning i Litteraturen og tager selvstændig Stilling til den, oftest paa en overbevisende Maade. Derfor er dette andet Bind et saa ypperligt Udgangspunkt for den videre Forskning og vil være særlig velkomment hos alle Specialhistorikere. For den særlige nordiske Historie vil der ikke være meget nyt at hente i Værket; dertil laa Skandinavien for fjernt fra Verdenspolitikens Brændpunkter. Mærkes kan det dog, at det Billede, som tegnes af Kejserens Svoger, Christiern II, er meget lidt sympatetisk; Forfatteren ser vel her for udpræget paa ham med sin Hovedpersons egne Øjne¹.

Medens Baumgarten med sin Biografi over Kejser Karl i 3 store Bind kun naaede til 1538, er det lykkedes Brandi at sammenpresse det mægtige Stof i et eneste Bind. Han betegner det selv som en »Fortælling«, men det er i hvert Fald meget langt fra at høre til den Art Historie, som Herodot grundlagde; ofte savner man lidt Farve over Fremstillingen, og Billedet af Kejseren selv er tegnet med saa lette Streger, at det undertiden er ved at blive borte for Læseren under Begivenhedernes Udvikling. Det er vel over Hovedet nok saa meget en Skildring af Karl V.s verdenshistoriske Indsats, som af hans Personlighed, der her er givet. Indvendes kan det ydermere, at den nationaløkonomiske Baggrund uden Skade kunde have været trukket kraftigere op. Men lefler denne Bog ikke med Publikum ved at være farverig, er den

¹) Mærkeligt er det, at Brandi S. 279 lader Christiern II sidde som Fange paa Sønderborg Slot lige til 1559.

til Gengæld krystalklar. Med stor Skarpsindighed er de mangfoldige, slyngede Traade udredede, og Virkeligheden afdækket i alle dens betydningsfulde Enkeltheder, saa at et sandere Billede af Kejser Karl og hans Politik fremtræder, end det forenkledede og derfor ukorrekte, som vi hidtil har besiddet.

Knud Fabricius.

J. Huizinga: Homo ludens. Versuch einer Bestimmung des Spielelements der Kultur (Amsterdam 1939).

Leg har mange former. Dyr og børn leger. Men ogsaa voxne har baade i primitive kulturer og i de mest civiliserede samfund beskæftigelser, som uden tvivl falder under begrebet leg: dans, tennis og andre boldspil, kabaler, skak, kortspil o. s. v. Leg optræder paa alle alders- og kulturtrin; den er tillige ældre end al kultur.

Man har opstillet forskellige biologiske forklaringer paa legen. Den tilsigter aflastning af et overskud af livskraft — eller afspænding — eller afledning af skadelige drifter — eller øvelse til livskampen eller i selvbeherskelse; den bunder i efterlignelsestrang; den giver udløb for herskesyge eller konkurrencetrang eller for ønsker, som ikke kan tilfredsstilles i virkeligheden.

Uden at tage stilling til problemets rent biologiske side har den hollandske kulturhistoriker J. Huizinga i ovennævnte bog foretaget en undersøgelse af legens væsen — de kendemærker, som gør legen til noget helt for sig selv blandt de menneskelige former for virksomhed — og af den rolle, som legens stemning og former har spillet i den menneskelige kulturudvikling¹.

Huizinga finder som afgørende kendemærker for legen: Den er fri handlen, ikke en nødvendig naturfunktion. Den er en udtræden af det »sædvanlige« eller »egentlige« liv ind i en tidsbegrænset virksomhedssfære, et intermezzo i dagliglivet uden forbindelse med den direkte tilfredsstillelse af nødvendige livsbehov. Den har sit forløb og sin mening i sig selv. Ogsaa i rum vil den ofte være begrænset: til en bestemt lege- eller spilleplads, en arena, en tribune, et tempel, en retssal o. s. v. Den kan overleveres og til enhver

¹ Sider af emnet har H. behandlet tidligere i de trykte foredrag »Over de grenzen van spel en ernst in de cultuur« (1933) og »The play element of culture« (1937) og i bogen »Im Schatten von Morgen« (1937). Tanker, som peger frem mod disse arbejder, træffes allerede i hans fine skildring af senmiddelalderens aandsliv »Herfsttij der middeleeuwen« (1919, ogsaa i engelsk, tysk og svensk oversættelse).